

Katarzyna Kucharczak*, Elżbieta Róžańska**

**PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE JAKO INSTRUMENT WPR DLA
OCHRONY ŚRODOWISKA W UE I POLSCE**

**THE NATIONAL AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMS AS THE TOOL
OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY FOR ENVIRONMENT
PROTECTION IN EU AND POLAND**

Słowa kluczowe: PROW 2007–2013, program rolnośrodowiskowy, sieć Natura 2000.

Keywords: PROW 2007–2013, The National Agri-Environmental Program, The Natura 2000 Network.

Streszczenie

Programy rolnośrodowiskowe należą do II osi Wspólnej Polityki Rolnej WPR (środowiskowej) i ze względu na duże znaczenie w realizacji ochrony przyrody obowiązują we wszystkich państwach członkowskich, a łączna powierzchnia gruntów objętych Krajowym Programem Rolnośrodowiskowym (KPR) w Polsce wynosi ponad 1,6 mln ha. Głównym zadaniem KPR jest integracja rozwoju rolnictwa z ochroną środowiska na drodze zwiększania pozytywnych efektów działalności rolniczej i zmniejszania jej negatywnych skutków oraz pomoc we wdrażaniu sieci Natura 2000. W pracy scharakteryzowano ewaluację Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) prowadzącej do utworzenia programu rolnośrodowiskowego jako narzędzia ochrony środowiska.

Summary

The National Agri-Environmental Program (KPR) is the 214 task in second Axis (environmental) of The Rural Development Program (PROW) 2007–2013. There is a big importance of these programs to protection of the environment, so they are obligatory for all EU mem-

* **Mgr inż. Katarzyna Kucharczak – Instytut Ochrony Środowiska-Państwowy Instytut Badawczy, ul. Krucza 5/11d, 00-548 Warszawa, tel.: 22 625 10 05 w. 30; e-mail: k.kucharczak@ios.edu.pl**

** **Dr Elżbieta Róžańska – Katedra Botaniki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, ul. Nowoursynowska 159, 02-766 Warszawa; tel.: 22 593 26 57.**

berships. In Poland Agri-Environmental Program is applied at area of 1.6 mln ha. The overriding aim of the KPR is to protect natural resources in the pursuit of farming and specific objectives of the KPR include: application of environmentally friendly agricultural production systems, conservation of semi-natural habitats and biological diversity, preservation of native breeds and varieties of plants and raising of the environmental awareness of the rural community. It was suggested that farmers should become "the bodyguard of nature", so farmer can successfully protect nature within his own farm. The aim of this work is to present evaluation of The Agri-Environmental Program as the EU tool for protection of environment.

1. WPROWADZENIE

Krajowy Program Rolnośrodowiskowy (KPR) jest instrumentem zawartym w II osi Wspólnej Polityki Rolnej UE – WPR (środowiskowej). Uczestnictwo w Krajowym Programie Rolnośrodowiskowym ze względu na duże jego znaczenie w realizacji ochrony przyrody jest obowiązkowe dla wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej (UE), a łączna powierzchnia gruntów objętych Krajowym Programem Rolnośrodowiskowym w Polsce wynosi ponad 1,6 mln ha.

Głównym celem realizacji Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego jest integracja rozwoju rolnictwa z ochroną środowiska przez zwiększanie pozytywnych efektów działalności rolniczej i zmniejszanie jej negatywnych skutków oraz pomoc we wdrażaniu sieci Natura 2000.

2. PODSTAWY PRAWNE PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

W Traktacie Rzymskim z 1957 roku ustanowiono Wspólną Politykę Rolną Unii Europejskiej (Common Agricultural Policy – CAP) oraz wprowadzono prawo ochrony środowiska, jako podstawę prawodawstwa w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Wspólna Polityka Rolna UE (WPR) nastawiona była początkowo na zwiększanie efektywności rolnictwa, co w efekcie doprowadziło do intensywnego rozwoju regionów o korzystnych warunkach gospodarowania, a jednocześnie do niekorzystnych zmian w środowisku naturalnym i zanikiem gospodarki rolnej w regionach o glebach słabych oraz górskich [Niewęglowska 2003]. W Dyrektywie 268/75 obszary problemowe (LFA) podzielono na 3 grupy [Liro 2000]:

- obszary górskie i podgórskie,
- „zwykłe” LFA (tereny o glebach słabych, niskiej produktywności i dochodowości gospodarstw),
- „specjalne” LFA (niewielkie enklawy z charakterystycznymi, naturalnymi barierami w odniesieniu do rozwoju produkcji rolniczej, jednak bardzo ważne za względu na ochronę środowiska).

Aby zapobiec postępującym, niekorzystnym zmianom środowiskowym, wprowadzano kolejne programy i działania, np.: Pierwszy Program Działań na Rzecz Środowiska, płatności kompensacyjne dla obszarów zaniedbanych i o niekorzystnych warunkach dla rozwoju rolnictwa (ONW), instrumenty w postaci płatności za przestrzeganie ochrony środowiska na obszarach ESA (Environmental Sensitive Areas – przyrodniczo wrażliwych na zagrożenia). Ważnym działaniem stało się przyjęcie przez Unię Europejską w 1987 Jednolitego Aktu Europejskiego określającego zasady wspólnej polityki środowiskowej (Common Environmental Policy – CEP), które to zasady musiały być od tamtej pory uwzględniane w wydawanych przez Unię Europejską aktach prawnych odnoszących się do środowiskowych skutków rolnictwa i działalności rolniczej [Stypiński 2006].

Reforma Mc Sharry'ego była pierwszym radykalnym działaniem, które stanowiło regulacje korzystne dla środowiska: zmiany w funduszach strukturalnych, system odłogowania, zmniejszenie produkcji oraz środki towarzyszące WPR, a wśród nich programy rolnośrodowiskowe [Rozporządzenie Rady WE 2078/92], program zalesiania gruntów rolnych oraz program wcześniejszych emerytur dla rolników [Rowiński 2000]. Zagadnienia leżące u podstaw reformy Mc Sharry'ego wynikały z tematów podjętych na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro. Na konferencji tej przyjęto Agendę 21, czyli światowy program zrównoważonego rozwoju, który miał na celu ustanowienie konsensusu pomiędzy środowiskiem a różnymi dziedzinami życia gospodarczego i społecznego [Kucharska 2005]. Podczas Szczytu Ziemi przyjęto również Konwencję o Różnorodności Biologicznej, stanowiącą o ochronie wszystkich gatunków roślin i zwierząt oraz ich zasobów genetycznych, a także rozpoczęto realizację Piątego Programu Działań na Rzecz Środowiska, mającego na celu redukcję ilości środków chemicznych stosowanych w rolnictwie oraz ochronę siedlisk naturalnych i bioróżnorodności.

Instrumenty rozwoju obszarów wiejskich połączono w jeden akt prawny – Rozporządzenie Rady 1257/1999/WE z dnia 17 maja 1999 roku o rozwoju obszarów wiejskich – narzucający obowiązek tworzenia Planów Rozwoju Obszarów Wiejskich, których częścią są m.in. działania rolnośrodowiskowe i wsparcie dla obszarów ONW (o niekorzystnych warunkach) [Niewęglowska 2003].

Rozporządzeniem 1258/99 wprowadzono zasadę cross-compliance (wzajemnej zgodności), polegającą na przestrzeganiu podstawowych standardów związanych z ochroną gleb i wód, racjonalnym gospodarowaniem nawozami, zachowaniem bioróżnorodności obszarów rolniczych oraz ochroną krajobrazu (tzw. minimum środowiskowe i sanitarne). Jako warunek dla uzyskania płatności bezpośrednich określono przestrzeganie powyższego minimum na terenie całego gospodarstwa. Na szczycie w Luksemburgu w roku 2003 przyznano wsparcie finansowe rolnikom, którzy podjęliby się spełnienia dodatkowych wymogów (ponad wymogi zwykłej dobrej praktyki rolniczej) w aspekcie ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt oraz zwiększone dofinansowanie programów rolnośrodowiskowych [Łuczka-Bakuła 2006]. Podstawowe akty prawne określające ramy programów rolnośrodowiskowych, tj. cele, warunki uczestnictwa i realizacji, uczestników, zasady kalkulacji płatności,

górnym limitem wysokości stawek dla pakietów oraz zasady obliczania tych stawek, a także monitoring i zasady oceny realizacji tych programów [Kucharska 2010], to:

- ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW [Ustawa... 2007];
- rozporządzenia w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego PROW na lata 2007–2013 [Rozporządzenie MRiRW... 2009];
- rozporządzenie w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW [Rozporządzenie Rady... 2005];
- rozporządzenie w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z EFOGR, [Rozporządzenie Rady... 1999].

Szczegółowe zasady dotyczące poszczególnych pakietów zawarte są m.in. w następujących aktach prawnych:

- rozporządzenie w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające Rozporządzenie nr 2092/91 [Rozporządzenie Rady... 2007]
- rozporządzenie uzupełniające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych w celu włączenia produkcji zwierzęcej [Rozporządzenie Rady... 1999]
- rozporządzenie ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiającego określone systemy wsparcia dla rolników [Rozporządzenie Rady... 2009];
- rozporządzenie ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania wzajemnej zgodności, modulacji oraz zintegrowanego systemu administracji i kontroli [Rozporządzenie Komisji... 2004];
- rozporządzenie ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW [Rozporządzenie Komisji... 2009];
- rozporządzenie ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2006 w zakresie wprowadzenia procedur kontroli, jak również wzajemnej zgodności w odniesieniu do środków wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. [Rozporządzenie Komisji... 2006].

Każde państwo członkowskie ma obowiązek opracować i wdrożyć programy rolnośrodowiskowe na podstawie zasad ogólnych, przyjętych na poziomie Unii Europejskiej. Tym samym każdy kraj określa działania według własnych priorytetów i zawiera je w KPR.

Głównym celem programów rolnośrodowiskowych jest poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich, a w szczególności [Program... 2011]:

- przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo oraz zachowanie różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich;

- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania;
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód;
- ochrona zagrożonych lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych.

3. ROLNICTWO A ŚRODOWISKO NATURALNE

Rolnictwo w istotny sposób wpływa na środowisko naturalne, a obserwowana w tej branży intensyfikacja i specyfikacja, a także samo zaniechanie gospodarowania, może nieść ze sobą istotne zagrożenia środowiskowe. Ujemny wpływ gospodarki rolnej na środowisko przejawia się w pięciu dziedzinach:

- ograniczenia bioróżnorodności,
- zanieczyszczenia wód,
- zanieczyszczenia powietrza,
- degradacji gleb oraz niekorzystnych zmianach w krajobrazie.

Obserwowane w rolnictwie ujednoczenia systemu produkcji skutkują uproszczeniem krajobrazu w drodze eliminacji naturalnych zbiorników wodnych, rowów melioracyjnych oraz nieużytków rolniczych o istotnym znaczeniu ekologicznym, np. miedz lub zadrzewień śródpolnych. Zwiększanie areału pól uprawnych kosztem likwidacji użytków zielonych oraz przekształcanie naturalnych i półnaturalnych łąk i pastwisk na intensywne znacznie redukuje liczbę miejsc stanowiących ostoję rzadkich gatunków flory i fauny. Obserwuje się również zaniechanie sposobów uprawy, u których podstawy leży płodozmian i zmianowanie, co z kolei prowadzi do erozji i wyjałowienia gleby [Niewęglowska 2005]. Zaniechanie działalności rolniczej to drugi z kierunków zmian w rolnictwie prowadzący do zaniku niektórych gatunków roślin i zwierząt oraz do degradacji krajobrazu. Zmiany te są wywołane niekontrolowaną sukcesją krzewów i zadrzewień, które zarastając tereny rolnicze wpływają na ograniczenie spływu biogenów do wód, tworzenia siedliska dzikiej przyrody, a także do wzrostu retencji wodnej, zwiększającej ryzyko występowania powodzi [Świdarska 2009].

4. PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE W POLSCE

Programy rolnośrodowiskowe wpisane są w ramy II filaru Wspólnej Polityki Rolnej UE, mającego na celu przede wszystkim integrację rozwoju rolnictwa z zachowaniem właściwego stanu środowiska i zapewnieniem odpowiedniej dochodowości dla ludności wiejskiej. Wielkość dofinansowania, które Polska jako nowy członek otrzymuje z budżetu Unii Europejskiej wynosi 80%. Pozostałe 20% pochodzi z budżetu krajowego. W Unii Europejskiej nie istnieje jeden, modelowy wzór programów rolnośrodowiskowych, a funkcjonujące programy różnią się między sobą strukturą i rozłożeniem środków działań na konkretne pakiety. Jedyne istniejący wymóg, określony w Rozporządzeniu Rady UE 1257/99, to

mierzalność ekonomiczna i techniczna efektów poszczególnych działań. Realizacja tego wymogu jest nadzorowana i weryfikowana przez Zintegrowany System Zarządzania i Kontroli (IACS). Ponieważ programy rolnośrodowiskowe odgrywają duże znaczenie w zakresie ochrony środowiska, obowiązują wszystkie państwa członkowskie UE [Program... 2011].

W Unii Europejskiej programy rolnośrodowiskowe są wdrażane od 1993 roku. W Polsce, zanim przystąpiła do UE, w latach 2001–2003 wdrażano programy pilotażowe w ramach programu Phare 99, a następnie SAPARD. Programy te wprowadzono w województwach warmińsko-mazurskim i podkarpackim, na obszarach doliny Biebrzy i Narwi oraz w dolinie ujścia Warty [Niewęłowska 2003].

Wprowadzanie programów rolnośrodowiskowych podzielono na dwa etapy. Pierwszy z tych etapów realizowany był w latach 2004–2006, realizacja drugiego zaś przypada na lata 2007–2013. Struktura ta wiąże się z siedmioletnim okresem programowania Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), w ramach którego powstał Krajowy Program Rolnośrodowiskowy (KPR).

W Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich PROW na lata 2004–2006 istniało 8 programów pomocy, obejmujących konkretne działania. Krajowy Program Rolnośrodowiskowy zawarto w działaniu 4: Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt. Fundusze, które przeznaczono na realizację tego działania stanowiły 218,9 mln euro z kwoty 3592,4 mln euro (około 13,1% budżetu).

Program rolnośrodowiskowy z lat 2004–2006 składał się z czterech podprogramów, a te z pakietów działań podstawowych niepłatnych oraz z działań płatnych, wykraczających poza wymogi zwykłej dobrej praktyki rolniczej. Podprogramy Programu Rolnośrodowiskowego to [Dobrzyńska i in. 2004]:

- ochrona różnorodności biologicznej obszarów wiejskich,
- ochrona krajobrazu i środowiska przyrodniczego,
- rolnictwo ekologiczne,
- ochrona zasobów genetycznych w rolnictwie.

Utworzenie Europejskiego Funduszu na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) pociągnęło za sobą zmiany PROW na lata 2007–2013, a mianowicie połączono instrumenty finansujące rozwój obszarów wiejskich (wcześniej realizowane z Sektorowego Programu Operacyjnego i PROW) oraz dołączono inicjatywę LEADER+. Tym samym PROW na lata 2007–2013 zawiera cztery główne osie priorytetowe:

- gospodarczą,
- środowiskową,
- społeczną

oraz

- LEADER.

Sam program rolnośrodowiskowy zawiera się w osi II (środowiskowej) w działaniu 3: Poprawa stanu środowiska naturalnego i obszarów wiejskich. Za główny cel programu rol-

nośrodkowego na lata 2007–2013, podobnie jak to miało miejsce dla programu z lat 2004–2006, założono poprawę środowiska przyrodniczego, w tym [Kucharska 2010]:

- promocje zrównoważonego systemu gospodarowania,
- przywracanie walorów przyrodniczych oraz utrzymanie stanu cennych ekologicznie siedlisk użytkowanych rolniczo z zachowaniem bioróżnorodności obszarów wiejskich,
- ochrona wód i właściwe użytkowanie gleb,
- ochrona lokalnych zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich oraz roślin uprawnych.

Udział w Krajowym Programie Rolnośrodowiskowym (KPR) jest dobrowolny. Realizowany jest on na terenie całego kraju, choć w początkach swego istnienia można było go realizować tylko w strefach priorytetowych. Porównanie struktury pakietów realizowanych w ramach PROW 2004–2006 z realizowanymi w ramach PROW 2007–2013 przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Struktura pakietów Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego realizowanych w ramach PROW 2004–2006 oraz PROW 2007–2013 [Świdarska 2009]

Table 1. Structure of packages in Polish Agri-Environmental Program realised in PROW 2004–2006 and PROW 2007–2013 [Świdarska 2009]

PROW 2004–2006			PROW 2007–2013	
Kod	Nazwa pakietu		Pakiet	Nazwa pakietu
S01	Rolnictwo zrównoważone	⇒	1	Rolnictwo zrównoważone
S02	Rolnictwo ekologiczne	⇒	2	Rolnictwo ekologiczne
P01	Utrzymywanie łąk ekstensywnych	}	3	Ekstensywne TUZ (Trwałe Użytki Zielone)
P02	Utrzymywanie pastwisk ekstensywnych			
		} Nowe pakiety	4	Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarem Natura 2000
			5	Zachowanie zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000
			6	Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych w rolnictwie
G01	Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich	⇒	7	Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich
K01	Ochrona gleb i wód	⇒	8	Ochrona gleb i wód
K02	Tworzenie stref buforowych	⇒	9	Strefy buforowe

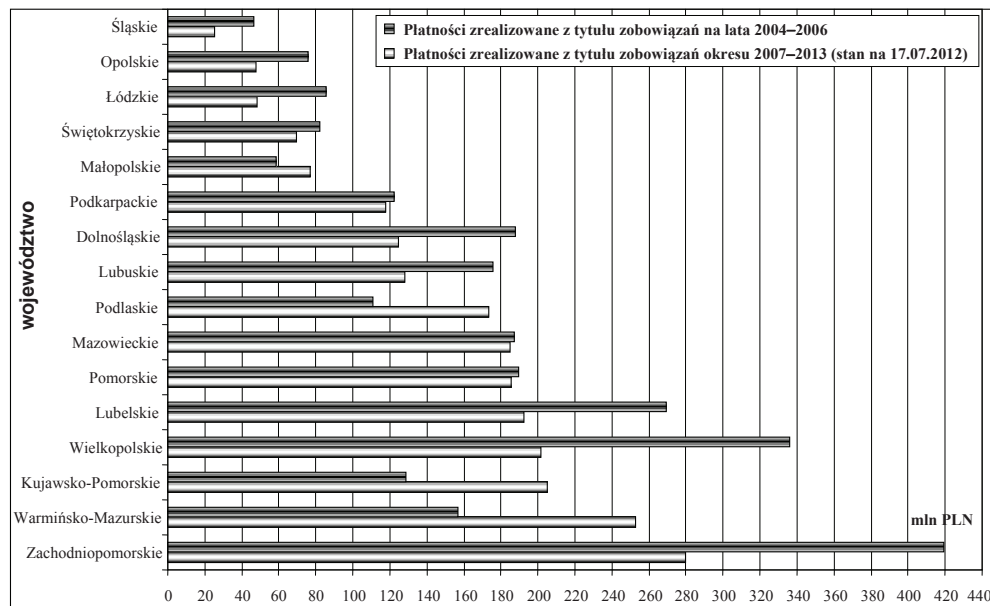
Aktualny KPR składa się z 9 pakietów rolnośrodowiskowych, realizowanych w 49 wariantach. W porównaniu do programu z lat 2004–2006 obecnie realizowany program rolnośrodowiskowy ma pięć niezmiennych pakietów (rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne, ochrona gleb i wód, strefy buforowe (poprzednio tworzenie stref buforowych) oraz ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich), natomiast pakiety P01 i P02 połączono w pakiet „ekstensywne trwałe użytki zielone” oraz stworzono trzy dodatkowe pakiety o kolejnych numerach 4, 5 oraz 6 [Świdarska 2009].

Różnice pomiędzy programem rolnośrodowiskowym realizowanym w ramach PROW 2004–2006 a programem – PROW 2007–2013 dotyczą również obszaru, na którym można przystąpić do pakietu, i liczby pakietów. W ramach PROW 2004–2006 tylko cztery spośród siedmiu wariantów można było realizować w obrębie całej Polski, realizacja bowiem pozostałych trzech ograniczona została tylko do obszaru stref priorytetowych. Jedno gospodarstwo rolne mogło realizować maksymalnie trzy pakiety, których to wymogi ani nie pokrywały się, ani nie wykluczały. W ramach obecnie realizowanego PROW 2007–2013 wymogi te zniesiono: nie ma ograniczeń co do obszaru i co do maksymalnej liczby realizowanych pakietów pod warunkiem, że pakiety te się nie wykluczają.

Podobnie jak w latach poprzednich płatności rolnośrodowiskowe ustala się jako sumę kwot wynikających z realizacji pakietów, przy czym wielkość możliwej do otrzymania płatności jest ograniczona maksymalną płatnością na 1 ha [Rozporządzenie Rady... 2005]:

- 900 euro/ha dla specjalnych upraw wieloletnich,
- 600 euro/ha dla upraw jednorocznych,
- 450 euro/ha przy innym użytkowaniu gruntu (np. łąki i pastwiska).

Najważniejsze różnice w programach rolnośrodowiskowych przedstawiono w tabeli 2.

Rys. 1. Porównanie kwot zrealizowanych płatności (mln PLN) w ramach działań Krajowy Program Rolnośrodowiskowy PROW 2007–2013 oraz PROW 2004–2006 [Podkańska 2012]

Fig. 1. Comparison of payments (mln PLN) in the Agri-Environmental Programs realised by PROW 2007–2013 and PROW 2004–2006 [Podkańska 2012]

Tabela 2. Podstawowe różnice pomiędzy Programem Rolnośrodowiskowym 2004–2006 a Programem Rolnośrodowiskowym 2007–2013 [Kucharska 2010]**Table 2.** Basic differences between The Agri-Environmental Program 2004–2006 and 2007–2013 [Kucharska 2010]

Wyszczególnienie	Program Rolnośrodowiskowy 2004–2006	Program Rolnośrodowiskowy 2007–2013
Podstawa prawna	1257/99/WE	1698/2005/WE
Źródło finansowania	EFOiGR	EFRRROW
Zasięg	SP* lub cały kraj	cały kraj
Zasady łączenia pakietów	max. 3 pakiety	dowolność limitowana kwotą płatności
Minimum rolnośrodowiskowe	Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza	Podstawowe wymagania
Pakiety rolnośrodowiskowe (warianty)	7 (40)	9 (49)
Degresywność – uzależnienie wysokości pomocy finansowej od wielkości powierzchni objętej wsparciem	S01; S02	Pakiety 1, 2, 3 i 8; zmniejszanie się wysokości wsparcia finansowego na powierzchnię powyżej określonej liczby hektarów 100 % stawki – za pow. 0,1 – 100 ha; 50 % stawki – za 100–200 ha; 10 % stawki – za > 200 ha
Koszty transakcyjne	brak	Pakiety przyrodnicze 4 i 5- wymóg posiadania dokumentacji przyrodniczej opracowanej przez eksperta przyrodniczego, za co przysługuje zwrot kosztów, w postaci tzw. kosztów transakcyjnych.
Obszary Natura 2000	w ramach programu (+20%)	Pakiet 5- podwyższona płatność**
Przewidywana liczba beneficjentów	70 tys.	200 tys.+150 tys.**
Powierzchnia	1,2 mln ha	1,5 – 1,8 mln ha (10 % UR) + 370 tys. ha**
Budżet	218,9 mln euro	2314861111 euro

Objaśnienia: * SP – strefy priorytetowe, ** obszary Natura 2000; odrębne działanie dla obszarów Natura 2000.

Liczba zawartych z rolnikami umów i wypłaconych w ramach tych umów środków różni się pomiędzy poszczególnymi województwami. Z danych przedstawionych przez ARiMR wynika, że w ramach KPR z lat 2004–2006 najwięcej środków wypłacono w województwach: zachodniopomorskim, wielkopolskim i lubelskim, natomiast z obecnego KPR najwięcej środków wypłacono dotychczas w województwach zachodniopomorskim, warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim. Dane te przedstawiono na rysunku 1.

Pakiety rolnośrodowiskowe zawarte w KPR pełnią różne funkcje, zależne od oczekiwanych skutków dla środowiska i produkcji rolniczej. Ze względu na pełnione funkcje można podzielić je na [Kozłowski 2001]:

- **pakiety podstawowe**, zawierające tzw. minimum środowiskowe, czyli zadania odnoszące się do zaprzestania lub zmiany okresów wybranych prac w gospodarstwie

(tzw. działania pasywne), np. rezygnacja ze stosowania środków ochrony roślin w sąsiedztwie miedz i zagłębień terenu, odłogowanie fragmentów pól, zmniejszanie obsady zwierząt na terenie pastwisk oraz opóźnianie wyprowadzenia zwierząt na pastwiska wiosną;

- **program zaawansowany** (rozszerzenie pakietów podstawowych), obejmujący działania aktywne, np. wprowadzanie co 1–2 lata koszenia na terenach, gdzie tego zaprzestano, wprowadzenie stref buforowych w celu stworzenia siedlisk i ograniczenie migracji biogenów do wód;
- **pakiety systemowe**, złożone z działań rolniczych wykraczających poza minimum rolnośrodowiskowe, mające na celu wprowadzenie zrównoważonego gospodarowania, np. przez racjonalizację stosowania środków produkcji do minimalizacji zanieczyszczeń obszarowych z biogenów;
- **pakiety przyrodnicze**, mające na celu przestrzeganie zaleceń dyrektywy ptasiej i siedliskowej na obszarach cennych przyrodniczo, a szczególnie na terenie sieci Natura 2000 i zawierają działania polegające np. na zakazie lub ograniczeniu przorywania, wałowania, budowy nowych systemów melioracyjnych, zakazie odłogowania lub nadmiernej ekstensyfikacji czy też unikaniu zbyt małego lub nadmiernego wypasu;
- **pakiety środowiskowe**, mające bezpośrednio prowadzić do ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz ochrony krajobrazu obszarów wiejskich przez działania, polegające np. na zachowaniu tradycyjnych sadów, tworzeniu oczek wodnych, zadrzewień i miedz, tworzeniu terenów otwartych;
- **pakiety uzupełniające**, obejmujące takie działania jak niszczenie roślinności inwazyjnej w celu poprawy gospodarowania na gruntach rolnych.

5. PODSUMOWANIE

Gospodarka rolna nierozzerwalnie wiąże się ze środowiskiem przyrodniczym, przez co istotną staje się ochrona zasobów i zachowanie walorów przyrodniczych kraju. Polityka i działania podejmowane w Unii Europejskiej ukierunkowane są na ograniczanie negatywnego wpływu rolnictwa na zmiany klimatyczne oraz utratę bioróżnorodności, a także na promocję upraw pochodzących z rolnictwa ekologicznego i zintegrowanego. W Polsce istnieje wiele przesłanek wskazujących na zasadność zwiększenia zainteresowania rolników programami rolnośrodowiskowymi, spośród których najważniejsze to m.in. brak alternatywnych rozwiązań, wynikający z niekorzystnych warunków klimatycznych, słabych gleb oraz z niskiego poziomu kultury rolnej, które to pogłębiają dystans w stosunku do państw "starej 15-stki" [Krasowicz i in. 2011]. Programy rolnośrodowiskowe stanowią alternatywne rozwiązanie dla rolnictwa, pozwalające rolnikom na takie gospodarowanie, które doprowadzi do osiągnięcia odpowiedniego dochodu z jednoczesnym zachowaniem zasad ochrony środowiska.

PIŚMIENNICTWO I AKTY PRAWNE

- DOBRZYŃSKA N., JOBDA M., KLISOWSKA A., LIRO A., SZEMPLIŃSKA M. 2004. Przewodnik po Krajowym Programie Rolnośrodowiskowym. Warszawa.
- KOZŁOWSKI S. 2001. Rola obszarów chronionych w koncepcji przestrzennego zagospodarowania terenów wiejskich. Biuletyn KPZK: 198.
- KRASOWICZ S., OLESZEK W., HORABIK J., DĘBICKI R., JANKOWIAK J., STUCZYŃSKI T., JADCZYSZYN J. 2011. Racjonalne gospodarowanie środowiskiem glebowym Polski. Polish Journal of Agronomy 7: 43–58.
- KUCHARSKA A. 2005. Programy rolnośrodowiskowe z udziałem zwierząt trawożernych szansą na utrzymanie naturalnych i półnaturalnych łąk i pastwisk oraz ich bioróżnorodności. Chemia, dydaktyka, ekologia, metrologia: 1–2, 10.
- KUCHARSKA A. 2010. Przewodnik po Programie Rolnośrodowiskowym. Biblioteczka Programu Rolnośrodowiskowego 2007–2013.
- LIRO A. 2000. Ochrona środowiska w rolnictwie. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- ŁUCZKA-BAKUŁA W. 2006. W kierunku rolnictwa zrównoważonego – od programów rolnośrodowiskowych do cross-compliance. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu: Rolnictwo 540.
- NIEWĘGŁOWSKA G. 2003. Polski Program Rolnośrodowiskowy na tle programów Unii Europejskiej. Komunikaty, raporty, ekspertyzy. IERiGŻ, Warszawa.
- NIEWĘGŁOWSKA G. 2005. Zdolność rodzinnych gospodarstw rolnych do realizacji Programu Rolnośrodowiskowego. Studia i monografie. IERiGŻ, Warszawa: 130.
- PODKAŃSKA A. 2012. System Informacji Zarządczej ARiMR. Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.** 2011. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- ROWIŃSKI J. 2000. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia (Dz. U. L 160 z 26.06.1999 r., z późn. zm.).**
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1804/99 z dnia 19 lipca 1999 r. uzupełniające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych w celu włączenia produkcji zwierzęcej.**
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 796/2004 z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania wzajemnej zgodności, modulacji oraz zinte-**

growanego systemu administracji i kontroli przewidzianych w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1782/2003 ustanawiającym wspólne zasady dla systemów pomocy bezpośredniej w zakresie wspólnej polityki rolnej oraz określonych systemów wsparcia dla rolników (Dz. U. L 141 z 30.04.2004 r., z późn. zm.).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) (Dz. U. L 153 z 30.04.2004 r., z późn. zm.).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1975/2006 z dnia 7 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2006 w zakresie wprowadzenia procedur kontroli, jak również wzajemnej zgodności w odniesieniu do środków wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. L 368 z 23.12.2006 r., z późn. zm.).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 277/1).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające Rozporządzenie nr 2092/91 (Dz. U. L 189/2 z 20.07.2007 r.).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 363/2009 z dnia 4 maja 2009 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1974/2006 ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. U. UE L 111 z 05.05.2009 r.).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 r. ustanawiającego wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiającego określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1290/2005, (WE) nr 247/2006, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1782/2003 (Dz. Urz. UE L 30 z 31.01.2009 r.).

Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego PROW na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 33, poz. 262, z późn. zm.).

STYPIŃSKI P. 2006. Realizacja programów rolnośrodowiskowych w wybranych krajach Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne „Programy rolnośrodowiskowe – założenia, realizacja, perspektywy, Poleski Park Narodowy”.

ŚWIDERSKA A. 2009. Programy rolnośrodowiskowe szansą na pełniejszą ochronę różnorodności biologicznej i krajobrazowej obszaru polskiej wsi. Centrum Informacji o Środowisku.

Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 64, poz. 427, z późn. zm.).